

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ SCIENTIFIC APPROACHES TO THE STUDY OF RURAL DEVELOPMENT

УДК 332.122

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.45-18>

Хоміюк Н.Л.

к.е.н., докторант кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Khomiuk Nataliia

Lesya Ukrainka Eastern European National University

У статті досліджено наукові підходи до вивчення розвитку сільських територій. Обґрунтовано взаємодію понять «розвиток» і «сільські території». Проаналізовано наукові доробки класиків економічної теорії щодо розвитку сільських територій. Виявлено багатогалузевий характер розвитку сільських територій задля обґрунтування напрямів його подальшої диверсифікації в умовах децентралізації. Запропоновано розвиток сільських територій розглядати як процес розширеного відтворення розвитку сільських територій, що забезпечує гармонійне зростання економічної, соціальної, демографічної, етнічної та екологічної сфер на основі інтегрованого підходу. В результаті узагальнення наукових підходів до вивчення сутності розвитку сільських територій виявлено, що нині не існує єдиного визначення досліджуваного поняття. Обґрунтовано, що забезпечення розвитку сільських територій має ґрунтуватися на засадах єдності й цілісності, врахуванні процесу децентралізації, який здійснюється шляхом формування об'єднаних територіальних громад.

Ключові слова: сільська територія, розвиток, розвиток сільських територій, об'єднана територіальна громада, децентралізація.

В статье исследованы научные подходы к изучению развития сельских территорий.

Обосновано взаимодействие понятий «развитие» и «сельские территории». Проанализированы научные труды классиков экономической теории по развитию сельских территорий. Выявлен многоотраслевой характер развития сельских территорий с целью обоснования направлений его дальнейшей диверсификации в условиях децентрализации. Предложено развитие сельских территорий рассматривать как процесс расширенного воспроизводства развития сельских территорий, который обеспечивает гармоничный рост экономической, социальной, демографической, этнической и экологической сфер на основе интегрированного подхода. В результате обобщения научных подходов к изучению сущности развития сельских территорий выявлено, что сейчас не существует единого определения исследуемого понятия. Обосновано, что обеспечение развития сельских территорий должно основываться на принципах единства и целостности, учете процесса децентрализации, который осуществляется путем формирования объединенных территориальных общин.

Ключевые слова: сельская территория, развитие, развитие сельских территорий, объединенная территориальная община, децентрализация.

The article explores scientific approaches to the study of rural development. At this stage, we believe that the problem of world-class rural development mismatch remains unresolved. The interaction of the concepts of "development" and "rural territories" is grounded. It is determined that the concept of "development" has a philosophical nature and is the subject of many sciences: geographical, economic, social, environmental, and psychological. Analysis of scientific achievements of domestic scientists on the issue of rural development shows the differences in approaches to determining its content, nature and structure. The works of the classics of economic theory concerning rural development are analyzed. The multi-sectoral character of rural development has been identified in order to substantiate the directions of its further diversification under decentralization conditions. It is proposed to consider rural development as a process of extended reproduction of rural development, which ensures the harmonious growth of economic, social, demographic, ethnic and environmental spheres on the basis of an integrated approach. The study revealed that the development of rural areas should be reflected in the expansion of employment and income of the rural population, the proper provision of medical and educational institutions, improvement of road transport infrastructure, creating conditions for the development of alternative areas of business and their further diversification in the nature of the territories. It is stipulated that the development of rural territories in the context of decentralization depends on the availability of natural resources, the location of villages, the effective functioning of the united territorial communities, the correctness of the decisions made by the heads and heads of these communities. Based on the generalization of scientific approaches to the study of the essence of rural development, it is revealed that at present there is no single definition of the concept under study. It is justified that the provision of rural development should be based on the principles of unity and integrity, taking into account the process of decentralization, which is carried out by forming integrated territorial communities, with due regard for the geographical, economic, environmental, ethnic and demographic characteristics of each rural area.

Key words: rural area, development, rural development, integrated territorial community, decentralization.

Постановка проблеми. Дослідження проблем розвитку сільських територій для України було й залишається актуальним, адже на них проживає майже третина населення країни. За останні роки ця проблематика перетворилась на одне з найбільш дискусійних регіональних питань, адже на сучасному етапі проблема невідповідності рівня розвитку сільських територій світовому рівню залишається невирішеною, тому доцільними, на нашу думку, є подальші дослідження наукових підходів до розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань розвитку сільських територій приділено увагу таких учених, як В. Бойко, В. Борщевський, Т. Гоголь, О. Гуторова, Ю. Губеня, В. Дієсперов, І. Залуцький, І. Кульчій, А. Ключник, М. Лесів, А. Лісовий, Ю. Лупенко, М. Малік, Л. Мармуль, О. Павлов,

Н. Рідей, Х. Притула, В. Славов, М. Талавирич, М. Хвесик, В. Юрчишин. Однак, попри значний обсяг публікацій із дослідженої тематики, залишаються недостатньо розкритими наукові підходи до вивчення розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження наукових підходів до вивчення розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розкриття змістовної характеристики розвитку сільських територій потребує теоретичного обґрунтування взаємодії понять «розвиток» і «сільські території».

Поняття «розвиток» має філософську природу та є предметом багатьох наук, зокрема географічних (розвиток географічних досліджень), економічних (розвиток економіки, розвиток регіонів), соціальних (розвиток соціальних досліджень),

екологічних (розвиток екосистем), психологічних (розвиток особистості, розвиток людини).

З точки зору філософії розвиток – це незворотна, спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів; один із загальних видів зв'язку [1, с. 555]. В історії філософської думки вирізняють три основних тлумачення розвитку:

- розвиток як збільшення й зменшення, що знайшло відображення в теоріях преформізму;
- розвиток як перехід можливості в дійсність;
- розвиток як виникнення нового.

Сама ідея розвитку по-новому актуалізується й модифікується феноменом глобальних проблем [1, с. 555].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначається, що розвиток – це процес, унаслідок якого відбувається зміна якості чогось, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого; ступінь освіченості, культурності, розумової, духовної зрілості [2, с. 1235].

Ю. Погорелов називає розвиток загальнонауковою категорією, що розглядається з трьох найтісніших чином пов'язаних сторін, таких як закон, принцип та явище, крізь призму кількісних та якісних змін, накопичення яких зумовлює перехід системи з одного стану до якісно іншого [3].

Розвиток – це динамічний процес, необоротна, спрямована, закономірна зміна об'єктів та явищ у різних секторах і галузях економіки на різних територіальних ієрархічних рівнях (населений пункт – район – країна – група країн – світ) [4, с. 199]. Лише наявність всіх трьох характерних властивостей виділяє процес розвитку серед інших змін. Економічний розвиток – це перехід від простого до складного, від нижчого до вищого, з одного стану в інший, якісно новий, як правило, зі зміною структурних характеристик об'єкта. В результаті процесу розвитку виникає новий якісний стан об'єкта [4, с. 199].

Наукові підходи до визначення сутності поняття «розвиток сільських територій» представлено в табл. 1.

Аналіз наукових доробків вітчизняних науковців щодо питання розвитку сільських територій свідчить про відмінності підходів до визначення його змісту, сутності та структури.

О. Павлов у своїх працях досліджує наукові праці класиків теорій локальних культур та цивілізацій О. Шпенглера та А. Дж. Тойнбі, засновника світосистемного руху Ф. Броделя, теоретиків постіндустріального суспільства Д. Белла й Е. Тоффлера та представника еволюціоністської теорії П. Куусі, в яких йдеться про долю села та селянства, а також про місце та роль в історії людства аграрного суспільства [9].

Питання сільського розвитку піднімає відомий німецький філософ О. Шпенглер у своїй книзі «Занепад Європи» (1922 р.), яка складається з двох частин. За його теорією людина перетворюється на селянина, коли «пускає коріння» в ґрунт, який обробляє. Душа людини знаходить душу в ландшафті. З розвитком міст людина починає відриватися від ґрунту й стає «духом», «вільною», тобто перетворюється на кочівника. На відміну від локальних цивілізацій, які змінюють одна одну, селянин – це вічна людина, що передувала культурі. Вона продовжує свій рід з покоління до покоління завдяки своєму зв'язку із землею. Цей зв'язок не зникне, поки людина пам'ятатиме своє коріння. Згідно з його поглядом місто й село відрізняються одне від одного не розміром, а наявністю душі [10, с. 91-94].

На думку англійського філософа А. Дж. Тойнбі, селянству історія завжди здається незначущою казкою, незважаючи на всю її повчальність та ґрунтовність. Селянство, захоплене вихором історії, втягнене в цивілізацію, щоби матеріально забезпечувати привілейовану меншість, досі залишається найбільш нещасним братом тих примітивних суспільств, яких цивілізації не встигли поглинути [11, с. 107].

Французький філософ, основоположник світосистемного підходу Ф. Бродель у своїй праці «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення сутності поняття «розвиток сільських територій»

Автор	Зміст
М. Малік, В. Пулім [5]	Не тільки розвиток матеріальної бази, житлового господарства, соціальної інфраструктури на селі, але й підвищення якості життя на селі, пов'язане з духовними та суспільними потребами людини. Науковці вважають, що потрібно поєднати в єдине ціле розвиток ініціативи громад і розвиток за спеціально визначеними програмами, фінансуванням та системною організацією.
С. Коробка, Т. Пенцак [6]	Система заходів (соціально-економічних, політико-правових), спрямованих на забезпечення стабільних незворотних змін у виробничій, соціальній та екологічних сферах.
О. Гуторова [7]	Стабільний розвиток сільського співтовариства, що забезпечує підвищення ефективності сільської економіки; стабільне відтворення сільського населення; впорядкування інженерно-технічних та санітарно-гігієнічних норм території; забезпечення зайнятості сільського населення й середнього рівня доходів; підвищення рівня життя сільського населення; збереження культури й традицій; розбудову соціальної інфраструктури; раціональне та екологічно безпечно використання ресурсів.
В. Онегіна, Л. Батюк [8]	Таке нарощення аграрного виробництва, за якого вигоди від нього більш-менш рівномірно розподіляються між усіма учасниками процесу, а скорочення зайнятості у сільському господарстві супроводжується створенням нових робочих місць у позааграрній сфері на селі.

Джерело: узагальнено на основі [5; 6; 7; 8]

XV-XVIII ст.» (1979 р.) проводить порівняння міста й села. Місто він розглядає як електричні трансформери (вони підвищують напругу, пришвидшують обмін, безупинно керують життям людей) [12, с. 413]. Як зазначає науковець, місто завжди має передумовою певне число реальностей та процесів. Крім того, кожне місто чи містечко має своє село, своє клаптя сільського життя [12, с. 414]. За цього підходу село ніколи фактично не можна було відокремити від міста, як не відокремлюється вода від масла. Село мало було утримувати місто, давати джерела харчування [12, с. 418-419].

Звернення до розгляду сільського розвитку в контексті цивілізаційного підходу, як зазначає О. Павлов, є актуальним щодо визначення його постіндустріальної моделі. Для України це питання має передусім політичне значення. Річ в тім, що, по-перше, вона за географічною ознакою належить до Європи, а по-друге, для неї більш характерним є європейський тип сільського розвитку [9].

Звернемо увагу на те, що поняття «розвиток сільських територій» має багатоаспектний характер, відповідно, теорії про розвиток сільських територій досліджуються різними галузями знань (рис. 1).

Досліджені наукові підходи до вивчення розвитку сільських територій дали змогу виявити їх багатогалузевий характер для обґрунтування напрямів його подальшої диверсифікації в умовах децентралізації.

Отже, розвиток сільських територій слід розглядати як процес розширеного відтворення розвитку сільських територій, що забезпечує гармонійне зростання економічної, соціальної, демографічної, етнічної та екологічної сфер на основі інтегрованого підходу.

Розвиток сільських територій повинен проявлятися в розширенні сфер зайнятості та доходів сільського населення, належному забезпеченні медичними та освітніми закладами, покращенні дорожньо-транспортної інфраструктури, створенні умов для розвитку альтернативних напрямів підприємництва та їх подальшої диверсифікації на цих територіях, збереженні та покращенні природних ресурсів [13; 14].

Для України розвиток сільських територій є важливим не лише з огляду на необхідність вирішення їх соціально-економічних проблем, але й задля збереження звичаїв українського народу, його історичних та етнічних особливостей, адже саме сільська громада є ключовим носієм та осередком розвитку культурних традицій [15], тому в системі економічної безпеки регіону та країни загалом важливу роль відіграють об'єднані територіальні громади (ОТГ) як найважливіші її елементи. На нашу думку, децентралізація стає ефективнішою, коли до участі залучається населення об'єднаних територіальних громад, тому розвиток сільських територій в умовах децентралізації залежить від забезпеченості природними ресурсами, місця розташування сіл, ефективного функціонування об'єднаних територіальних громад, правильності прийнятих рішень головами й старостами цих громад.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнення наукових підходів до вивчення сутності розвитку сільських територій дає підстави стверджувати, що нині не існує єдиного визначення досліджуваного поняття, тому забезпечення розвитку сільських територій має ґрунтуватись на засадах єдності й цілісності, врахуванні процесу децентралізації, який здійснюється шляхом формування громад (це дасть змогу жителям села брати участь в управлінні громадою), а також обов'язково враховує географічні, економічні, екологічні, етнічні та демографічні особливості кожного сільського територіального утворення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 744 с.

Рис. 1. Багатогалузевий характер вивчення сільських територій та особливостей їх розвитку

Джерело: авторська розробка

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2005. 1728 с.

3. Погорелов Ю. Категорія розвитку та її експлейнарний базис. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2012. Т. 1. Вип. 27. С. 30-34.

4. Социально-экономическая география: понятия и термины. Словарь-справочник / отв. ред. А. Горкин. Смоленск : Ойкумена, 2013. 328 с.

5. Малік М., Пулім В. Концептуальні засади розвитку сільських територій. URL: <http://mts.asu.lt/mtsrbid/article/viewFile/694/720> (дата звернення: 25.07.2019).

6. Коробка С., Пенцак Т. Проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні. *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького*. 2017. Т. 19. № 76. С. 67-71.

7. Гуторова О. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій в Україні. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2016. № 4. С. 68-73.

8. Онегіна В., Батюк Л. Сучасні тенденції розвитку сільських територій як загроза економічній безпеці України. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2016. № 1. С. 33-36.

9. Павлов О. Сільський розвиток у контексті цивілізаційного підходу. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 156. С. 50-52.

10. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. Т. 2 : Всемирно-исторические перспективы / пер. с нем. и примеч. И. Маханькова. Москва : Мысль, 1998. 606 с.

11. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории : сборник / пер. с англ. 2-е изд. Москва : Айрис-пресс, 2003. 592 с.

12. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст. Т. 1 : Структура повсякденності: можливе і неможливе / пер. з фр. Г. Філіпчук. Київ : Основи, 1995. 543 с.

13. Хоміюк Н. Теоретичні основи розвитку сільських територій в Україні. *Актуальні проблеми регіональних досліджень* : матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Луцьк, 11-12 грудня 2017 р.) / за ред. В. Лажніка. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. С. 34-35.

14. Хоміюк Н. Сутність поняття «сільський розвиток». *Розвиток соціально-економічних систем в сучасних умовах* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 2-3 лютого 2018 р.). Херсон : Молодий вчений, 2018. С. 46-47.

15. Васильців Т., Бойко В. Напрями та засоби розвитку сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки України. Львів : Ліга-Прес, 2016. С. 10-11.

REFERENCES:

1. Shynkaruk V. (ed.) (2002) *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. K. : Abrys.

2. Busel V. (ed.) (2005) *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov)* [The Great Interpretive Dictionary of Modern Ukrainian (with additions and supplements)]. K. ; Irpin : VTF Perun.

3. Pohorielov Yu. (2012) *Katehoriia rozvytku ta yii ekspleinarnyi bazys* [Category of development and its baseline]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*

[Theoretical and applied issues of economics], vol. 1, no. 27, pp. 30-34.

4. Gorkin A. (ed.) (2013) *Sotsialno-ekonomicheskaya geografiya: ponyatiya i termyni*. Slovar-spravochnik [Socio-economic Geography: Concepts and Terms. Directory Dictionary]. Smolensk : Oykumena.

5. Malik M., Pulim V. (2007) *Kontseptualni zasady rozvytku silskykh terytorii* [The conceptual foundations of the rural area development]. Available at: <http://mts.asu.lt/mtsrbid/article/viewFile/694/720> (accessed 25 July 2019).

6. Korobka S., Pentsak T. (2017) *Problemy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytorii v Ukraini*. [Problems of socio-economic development of rural territories in Ukraine]. *Naukovyi visnyk LNUVMBT imeni S.Z. Hzytskoho*. [Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies], vol. 19, no. 76, pp. 67-71.

7. Hutorova O. (2016) *Problemy ta perspektyvy rozvytku silskykh terytorii v Ukraini*. [Problems and prospects of rural development in Ukraine]. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky*. [Actual problems of innovative economy], no. 4, pp. 68-73.

8. Onehina V., Batiuk L. (2016) *Suchasni tendentsii rozvytku silskykh terytorii yak zahroza ekonomichnoi bezpetsi Ukrainy*. [Current trends in rural development as a threat to the economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky*. [Actual problems of innovative economy], no. 1, pp. 33-36.

9. Pavlov O. (2009) *Silskyi rozvytok u konteksti tsyvilizatsiinoho pidkhodu*. [Rural development in the context of civilization approach]. *Kultura narodov Prychornomoria*. [Culture of the peoples of the Black Sea], no. 156, pp. 50-52.

10. Spengler O. (1998) *Zakat Evropyi*. Ocherki morfologii mirovoy istorii. Vsemirno-istoricheskie perspektivy [The sunset of Europe. Essays on the history of the morphologist. World-historical perspectives], vol. 2. (Mahankova I., trans). M. : Myisl.

11. Toynbee A. (2003) *Civilizatsiya pered sudom istorii* [Civilization before the Court of History]. M. : Ayris-press.

12. Brodel F. (1995) *Materialna tsyvilizatsiia, ekonomika i kapitalizm, XV-XVIII st. Struktura povsiakdennosti: mozhylyve i nemozhlyve* [Material civilization, economics and capitalism, XV-XVIII centuries. The Structure of Everyday Life: Possible and Impossible]. vol. 1. K. : Osnovy.

13. Khomiuk N. (2017) *Teoretychni osnovy rozvytku silskykh terytorii v Ukraini*. [Theoretical bases of rural development in Ukraine]. Proceedings from: I Mizhn. nauk.-prakt. internet-konferentsii "Aktualni problemy rehionalnykh doslidzhen" [The First International scientific and practical internet-conference "Topical Issues in Regional Studies"]. Lutsk : Vezha-Druk, pp. 34-35.

14. Khomiuk N. (2018) *Sutnist poniattia "silskyi rozvytok"* [The essence of the concept of "rural development"]. Proceedings from II Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsia "Rozvytok sotsialno-ekonomichnykh system v suchasnykh umovakh" [The Second International scientific and practical conference "Development of socio-economic systems in modern conditions"]. Kherison : Young Scientist Publishing House, pp. 46-47.

15. Vasylytsiv T., Boiko V. (2016). *Napriamy ta zasoby rozvytku silskykh terytorii v konteksti zmitsnennia sotsialno-ekonomichnoi bezpeky Ukrainy*. [Rural development trends and tools in the context of strengthening the socio-economic security of Ukraine]. Lviv : Liha-Pres, pp. 10-11.